

کتابخانه مرکزی - کتابخانه - کتابخانه - کتابخانه	
کتابخانه مرکزی	کتابخانه - کتابخانه - کتابخانه
کتابخانه مرکزی	کتابخانه - کتابخانه - کتابخانه
کتابخانه مرکزی	کتابخانه - کتابخانه - کتابخانه

دانشگاه پیام نور

تحصیلات تکمیلی - مرکز تهران
گروه علوم تربیتی

بررسی نیازهای دانش آموزان نابینای دوره ابتدایی شهر تهران
به منظور تدوین برنامه درسی در آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته علوم تربیتی - برنامه ریزی درسی

مؤلف

اشرف کریمی

استاد راهنما

دکتر محمد علی میرزابیگی

استاد مشاور

دکتر محمدرضا حمیدی زاده

ماه و سال انتشار

آبان ۸۳

کتابخانه مرکزی
کتابخانه - کتابخانه - کتابخانه

۱۳۸۷ / ۲ / ۱۱

۱۰۵۳۰۶

تصویب نامه

پایان نامه تحت عنوان :

بررسی نیازهای دانش آموزان نابینای دوره ابتدائی شهر
تهران به منظور تدوین برنامه درسی در آموزش مهارت
های جهت یابی و حرکت

تاریخ دفاع : ۸۳/۸/۱۲ نمره : ۲۰ درجه ارزشیابی : عالی

اعضای هیات داوران :

نام و نام خانوادگی هیات داوران مرتبه علمی امضا

آقای دکتر میرزاییگی

استاد راهنما

۱۳۸۱/۱۲

آقای دکتر حمیدی زاده

استاد مشاور

آقای دکتر کاکوجویباری

استاد داور

آقای دکتر زندی

نماینده محترم گروه

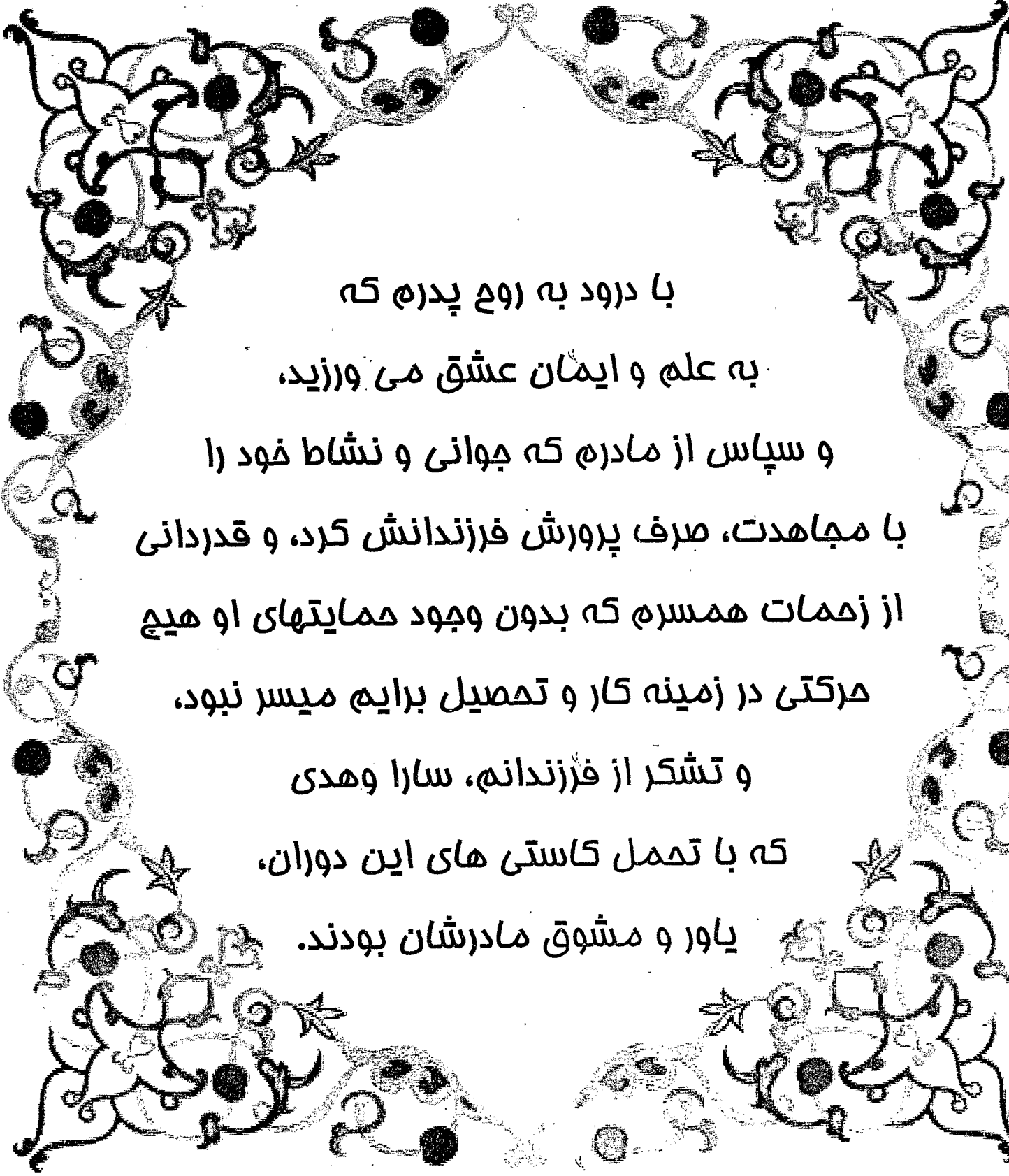
زن

خدا را سپاس می گویم که
با ایجاد فرصت دیگری برای آموختن و آگاهی،
زمینه تغییر و پیشرفت را برایم فراهم کرد.

از استاد محترم، جناب آقای دکتر میرزابیگی، که راهنمایی
بنده را در این پژوهش پذیرفتند و با دقت فراوان و در جلساتی
متعدد، مشکلات کار را بررسی کردند و پرسشهای این جانب را
با بردباری پاسخ دادند، سپاسگزارم.

همچنین از جناب آقای دکتر حمیدی زاده که با وجود مشغله
فراوان در هدایت و پیشبرد این پژوهش، صمیمانه همکاری
داشتند، نهایت تشکر را دارم.

برای هر دوی این بزرگواران، سلامت، توفیق و
سربلندی آرزو می کنم.

A decorative border of stylized floral and vine motifs surrounds the text. The border features intricate scrollwork, leaves, and circular floral elements, creating a frame for the central text.

با درود به روح پدرم که
به علم و ایمان عشق می ورزید،
و سپاس از مادرم که جوانی و نشاط خود را
با مجاهدت، صرف پرورش فرزندانم کرد، و قدردانی
از زحمات همسرم که بدون وجود حمایت‌های او هیچ
حرکتی در زمینه کار و تحصیل برایم میسر نبود،
و تشکر از فرزندانم، سارا و مهدی
که با تحمل کاستی‌های این دوران،
یاور و مشوق مادرشان بودند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول- کلیات تحقیق
۱.....	مقدمه
۲.....	بیان مسئله
۳.....	ضرورت انجام تحقیق
۳.....	اهداف تحقیق
۴.....	سئوال های تحقیق
۴.....	تعریف متغیرها
	فصل دوم - ادبیات و پیشینه تحقیق
۶.....	مقدمه
۷.....	تاریخچه ای از آموزش نابینایان
۱۰.....	برنامه درسی در آموزش نابینایان
۱۵.....	مهارت های جهت یابی و حرکت
۲۸.....	نیازسنجی آموزشی
۳۱.....	پیشینه تحقیق
	فصل سوم- روش تحقیق
۳۳.....	مقدمه
۳۳.....	نوع تحقیق
۳۴.....	جامعه و نمونه آماری
۳۵.....	ابزار گردآوری داده ها
۳۵.....	روایی و پایایی ابزار اندازه گیری
۳۶.....	روش گردآوری داده ها
۳۶.....	روش تجزیه تحلیل داده ها
	فصل چهارم- تجزیه تحلیل داده ها
۳۸.....	مقدمه
۳۸.....	اطلاعات جمعیت شناختی
۳۸.....	تحلیل داده های اختصاصی
۷۶.....	پاسخگویی به سئوال سوم پژوهش

فصل پنجم - نتیجه گیری و پیشنهادها

۸۵	.....	مقدمه
۸۵	.....	تحلیل یافته های پژوهشی
۹۳	.....	پیشنهادها
۹۳	.....	محدودیتهای تحقیق

فهرست جداول

شماره جدول	صفحه
جدول ۱-۳ توزیع دانش آموزان مجتمع خزانلی	۳۴
جدول ۲-۳ توزیع دانش آموزان مجتمع شهید محبی	۳۴
جدول ۳-۳ توزیع دانش آموزان مجتمع نرجس	۳۵
جدول ۴-۳ توزیع گویه های پرسشنامه	۳۵
جدول ۱-۴ توزیع دانش آموزان نابینای مقطع ابتدایی	۳۸
جدول ۲-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۱	۳۹
جدول ۳-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۲	۳۹
جدول ۴-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۳	۴۰
جدول ۵-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۴	۴۱
جدول ۶-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۵	۴۱
جدول ۷-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۶	۴۲
جدول ۸-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۷	۴۳
جدول ۹-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۸	۴۳
جدول ۱۰-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۹	۴۴
جدول ۱۱-۴ شاخصهای آماری نظرات والدین درباره مهارتهای جهت یابی	۴۵
جدول ۱۲-۴ شاخصهای آماری نظرات آموزگاران درباره مهارتهای جهت یابی	۴۵
جدول ۱۳-۴ اولویت نیازهای مربوط به مهارتهای جهت یابی از نظر والدین	۴۷
جدول ۱۴-۴ اولویت نیازهای مربوط به مهارتهای جهت یابی از نظر آموزگاران	۴۷
جدول ۱۵-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۱۰	۴۸
جدول ۱۶-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۱۱	۴۸
جدول ۱۷-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۱۲	۴۹
جدول ۱۸-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۱۳	۵۰
جدول ۱۹-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۱۴	۵۰
جدول ۲۰-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۱۵	۵۱
جدول ۲۱-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۱۶	۵۱
جدول ۲۲-۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۱۷	۵۲
جدول ۲۳-۴ شاخصهای آماری نظرات والدین درباره مهارتهای حرکت با راهنمای بینا	۵۳
جدول ۲۴-۴ شاخصهای آماری نظرات آموزگاران درباره مهارتهای حرکت با راهنمای بینا	۵۳
جدول ۲۵-۴ اولویت نیازهای مربوط به حرکت با راهنمای بینا از دیدگاه والدین	۵۴
جدول ۲۶-۴ اولویت نیازهای مربوط به حرکت با راهنمای بینا از دیدگاه آموزگاران	۵۵

- جدول ۴-۲۷ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۱۸ ..... ۵۵
- جدول ۴-۲۸ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۱۹ ..... ۵۶
- جدول ۴-۲۹ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۲۰ ..... ۵۶
- جدول ۴-۳۰ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۲۱ ..... ۵۷
- جدول ۴-۳۱ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۲۲ ..... ۵۷
- جدول ۴-۳۲ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۲۳ ..... ۵۸
- جدول ۴-۳۳ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۲۴ ..... ۵۹
- جدول ۴-۳۴ شاخصهای آماری نظرات والدین در باره مهارتهای حفاظت از خود ۵۹
- جدول ۴-۳۵ شاخصهای آماری نظرات آموزگاران در باره مهارتهای حفاظت از خود ۶۰
- جدول ۴-۳۶ اولویت نیازهای مربوط به مهارتهای حفاظت از خود از دیدگاه والدین ۶۱
- جدول ۴-۳۷ اولویت نیازهای مربوط به مهارتهای حفاظت از خود از دیدگاه آموزگاران ۶۱
- جدول ۴-۳۸ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۲۵ ..... ۶۲
- جدول ۴-۳۹ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۲۶ ..... ۶۲
- جدول ۴-۴۰ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۲۷ ..... ۶۳
- جدول ۴-۴۱ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۲۸ ..... ۶۴
- جدول ۴-۴۲ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۲۹ ..... ۶۴
- جدول ۴-۴۳ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۳۰ ..... ۶۵
- جدول ۴-۴۴ شاخصهای آماری نظرات والدین در باره مهارتهای کاربرد عصا ۶۶
- جدول ۴-۴۵ شاخصهای آماری نظرات آموزگاران در باره مهارتهای کاربرد عصا ۶۶
- جدول ۴-۴۶ اولویت نیازهای مربوط به مهارتهای کاربرد عصا از دیدگاه والدین ۶۷
- جدول ۴-۴۷ اولویت نیازهای مربوط به مهارتهای کاربرد عصا از دیدگاه آموزگاران ۶۷
- جدول ۴-۴۸ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۳۱ ..... ۶۸
- جدول ۴-۴۹ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۳۲ ..... ۶۸
- جدول ۴-۵۰ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۳۳ ..... ۶۹
- جدول ۴-۵۱ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۳۴ ..... ۷۰
- جدول ۴-۵۲ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۳۵ ..... ۷۱
- جدول ۴-۵۳ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۳۶ ..... ۷۲
- جدول ۴-۵۴ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۳۷ ..... ۷۲
- جدول ۴-۵۵ توزیع نظرات در باره گویه شماره ۳۸ ..... ۷۳
- جدول ۴-۵۶ شاخصهای آماری نظرات والدین در باره مهارتهای تکمیلی حرکت مستقل ۷۴
- جدول ۴-۵۷ شاخصهای آماری نظرات آموزگاران در باره مهارتهای تکمیلی حرکت مستقل ۷۴
- جدول ۴-۵۸ اولویت نیازهای مربوط به مهارتهای تکمیلی حرکت مستقل از دیدگاه والدین ۷۵

- جدول ۴-۵۹ اولویت نیازهای مربوط به مهارت‌های تکمیلی حرکت مستقل از دیدگاه آموزگاران... ۷۵
- جدول ۴-۶۰ توزیع درصد نظرات والدین در مورد مهارت‌های جهت یابی ۷۶
- جدول ۴-۶۱ توزیع درصد نظرات آموزگاران در مورد مهارت‌های جهت یابی ۷۷
- جدول ۴-۶۲ توزیع درصد نظرات والدین در مورد حرکت با راهنمای بینا ۷۸
- جدول ۴-۶۳ توزیع درصد نظرات آموزگاران در مورد مهارت‌های حرکت با راهنمای بینا ۷۹
- جدول ۴-۶۴ توزیع درصد نظرات والدین در مورد مهارت‌های حفاظت از خود ۸۰
- جدول ۴-۶۵ توزیع درصد نظرات آموزگاران در مورد مهارت‌های حفاظت از خود ۸۰
- جدول ۴-۶۶ توزیع درصد نظرات والدین در مورد مهارت‌های کاربرد عصا ۸۱
- جدول ۴-۶۷ توزیع درصد نظرات آموزگاران در مورد مهارت‌های کاربرد عصا ۸۲
- جدول ۴-۶۸ توزیع درصد نظرات والدین در مورد مهارت‌های تکمیلی حرکت مستقل ۸۳
- جدول ۴-۶۹ توزیع درصد نظرات آموزگاران در مورد مهارت‌های تکمیلی حرکت مستقل ۸۴
- جدول ۵-۱ نیازهای آموزشی مهارت‌های جهت یابی و حرکت از دیدگاه والدین ۸۶
- جدول ۵-۲ نیازهای آموزشی مهارت‌های جهت یابی و حرکت از دیدگاه آموزگاران ۸۸
- جدول ۵-۳ نیازهای آموزشی شدید از دیدگاه والدین ۹۰
- جدول ۵-۴ نیازهای آموزشی شدید از دیدگاه آموزگاران ۹۱

نام خانوادگی دانشجو: کریمی   نام: اشرف

عنوان پایان نامه: بررسی نیازهای دانش آموزان نابینای دوره ابتدایی شهر تهران به منظور تدوین برنامه درسی در آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت

استاد راهنما: دکتر محمد علی میرزابیگی

استاد مشاور: دکتر محمدرضا حمیدی زاده

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته: علوم تربیتی - برنامه ریزی درسی دانشگاه: پیام نور

دانشکده: تحصیلات تکمیلی - مرکز تهران

تاریخ فارغ التحصیلی: آبان ۸۳ تعداد صفحه: ۹۳

کلید واژه ها: نیازسنجی آموزشی - نابینا - مهارت‌های جهت یابی و حرکت - برنامه درسی

چکیده:

پژوهش حاضر، با هدف بررسی نیازهای آموزشی دانش آموزان نابینای دوره ابتدایی در شهر تهران، از دیدگاه والدین و آموزگاران آنها به منظور تدوین برنامه درسی در آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت انجام شده است. پرسشهای این پژوهش عبارتند از:

- ۱- نیازهای آموزشی نابینایان دوره ابتدایی شهر تهران برای آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت کدامند؟
- ۲- اولویت نیازهای آموزشی نابینایان دوره ابتدایی شهر تهران برای آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت

کدامند؟

۳- آیا بین نیازهای آموزشی دختران و پسران نابینای مقطع ابتدایی شهر تهران در زمینه آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت، تفاوتی وجود دارد؟

برای انجام این پژوهش، تعداد ۵۴ نفر از دانش آموزان دختر و پسر نابینای مقطع ابتدایی از سه مرکز آموزشی خاص نابینایان در تهران، با روش تمام شماری، جامعه آماری را تشکیل دادند و از والدین و آموزگاران این دانش آموزان به عنوان منابع گردآوری داده ها استفاده شد.

این پژوهش بر اساس روش تحقیق، توصیفی - پیمایشی اما از نظر هدف، کاربردی است. ابزار گردآوری داده ها، پرسشنامه محقق ساخته ای با ۳۸ گویه و در مقیاس رتبه ای پنج درجه ای بود. گویه های این پرسشنامه، پنج مهارت را که زیر مجموعه مهارت‌های جهت یابی و حرکت است، می سنجد. این مهارتها عبارتند از: مهارت‌های جهت یابی، مهارت‌های حرکت با راهنمای بینا، مهارت‌های حفاظت از خود در حرکت مستقل، مهارت‌های کاربرد عصا و مهارت‌های تکمیلی حرکت مستقل.

برای تجزیه تحلیل داده ها و پاسخگویی به سؤالات پژوهشی از شاخص های آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. به این ترتیب، نیازهای آموزشی دانش آموزان نابینای دوره ابتدایی در شهر تهران و اولویت این نیازها در زمینه آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت از دیدگاه والدین و آموزگاران مشخص شد. براین اساس، والدین،

ادامه چکیده پایان نامه

شناختن نشانه‌ها ، روش اصلی حرکت با راهنمای بینا، آگاهی از روشهای جستجو در محیط جدید. چگونگی حرکت با راهنمای بینا هنگام استفاده از عصا و آگاهی از روش سوار شدن به اتومبیل را شدیدترین نیازها تعقی کردند و آموزگاران شناختن علائم راهنما در محیط، روش پذیرش یا رد کمک راهنما، روش پیدا کردن اشیایی که از دست نابینا می افتد ، چگونگی حرکت با راهنمای بینا هنگام استفاده از عصا و آگاهی از شیوه عبور از خیابانها در محل های مسکونی را مهمترین نیازهای آموزشی دانستند .

سؤال سوم پژوهش ، با استفاده از آزمون توزیع نرمال استاندارد شده دو نسبت نمونه پاسخ داده شد . این آزمون نشان داد که با ۹۵ درصد اطمینان در هیچ یک از زیرمجموعه های مهارتهای جهت یابی و حرکت ، تفاوت معنی داری بین نیازهای آموزشی دختران و پسران نابینای مقطع ابتدایی شهر تهران وجود ندارد.

فصل اول

کلیات تحقیق

سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور از سال ۱۳۷۴ مدارس خاص نابینایان در سراسر کشور را ملزم به گنجانیدن هفته ای ۲ ساعت آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت در برنامه درسی دانش آموزان نابینای مقطع ابتدایی کرد. البته آموزش این مهارت‌ها برنامه درسی مدونی ندارد و در نتیجه، اهداف و محتوای این آموزش مشخص نیست و به تبع آن، ارزشیابی دانش آموزان نابینا در زمینه این مهارت‌ها با مشکل روبه روست. تحقیق حاضر با در نظر گرفتن ضرورت آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت به نابینایان و با توجه به اینکه هر آموزشی در صورت وجود برنامه بهتر به نتیجه می رسد، و نیز با عنایت به اینکه نیازسنجی آموزشی نخستین اقدام علمی در تدوین برنامه درسی است، انجام می شود تا از این طریق، نیازهای آموزشی دانش آموزان نابینای مقطع ابتدایی شهر تهران در زمینه مهارت‌های جهت یابی و حرکت مشخص شوند و با تعیین اولویت این نیازها بتوان راهکارهای مناسبی برای تدوین برنامه درسی در آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت به نابینایان ارائه داد.

این تحقیق در مورد دانش آموزان نابینای مقطع ابتدایی شهر تهران که در دو مدرسه خاص پسران نابینا و یک مدرسه خاص دختران نابینا مشغول تحصیل هستند انجام شده است. فصل اول این تحقیق به بیان مسأله، ضرورت و اهمیت تحقیق، بیان هدفها و سؤالات تحقیق، و سپس تعریف متغیرها اختصاص دارد.

بیان مسأله

طبق آمار موجود در واحد نابینایان سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور، در سال تحصیلی ۸۳-۱۳۸۲ حدود ۳۸۶۰ نفر دانش آموز نابینا و نیمه بینا در سراسر کشور تحت پوشش این سازمان قرار دارند. تقریباً ۷۵ درصد این دانش آموزان نابینا شناخته می شوند، یعنی یا مطلقاً بینایی ندارند، یا در حد تشخیص نور می بینند - به هر حال، دید کمتر از $\frac{20}{200}$ دارند که آنها را در حرکت، دچار محدودیت شدید می کند. مسأله از چند جنبه قابل تأمل است.

۱- مشاهده دانش آموزان نابینا در محیط مدرسه، ما را متوجه مشکلات حرکتی آنها می کند. این دانش آموزان وقتی به تنهایی حرکت می کنند، حرکت مطلوب ندارند و با اشیاء مختلف برخورد می کنند، مکانهای مورد نظرشان را به راحتی پیدا نمی کنند، یا به اصطلاح، کورمال کورمال در محیط به ردیابی و جستجو می پردازند، و حتی گاهی هنگام حرکت با همکلاسان خود، به شیوه های نامطلوب حرکت می کنند که ناشی از ترس برخورد با اشیاء و افراد یا عدم آگاهی از شیوه های صحیح حرکتی است.

۲- گروهی از دانش آموزان نابینا در مدارس شبانه روزی مستقرند و تحصیل می کنند و گروه دیگر هر روز همراه والدین شان به مدرسه می آیند یا والدین، آنها را به مسیر سرویسهای مدرسه می آورند. یعنی در هر صورت، حرکت مستقل آنها محدود است یا در حرکت و رفت و آمد به همراهی دیگران وابسته اند. اما این دانش آموزان برای داشتن اعتماد به نفس، حضور و مشارکت در اجتماع و رسیدن به کفایت و استقلال اقتصادی نیازمند حرکت مستقل اند.

۳- سیاستهای سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور به سوی آموزش نابینایان در کنار دانش آموزان عادی متمایل است و برای نیل به این هدف، توانایی نابینایان در حرکت مستقل ضروری است. دانش آموز نابینا باید به استقلال حرکتی رسیده باشد تا بتواند در مدارس عادی در کنار دیگر دانش آموزان به تحصیل پردازد.

۴- از سال ۱۳۷۴ آموزش مهارتهای جهت یابی و حرکت، به میزان دو ساعت در هفته، در برنامه درسی نابینانان گنجانده شد و مدارس خاص آموزش نابینایان ملزم به رعایت آن شدند. اما تا کنون کمتر مشاهده شده است که آموزگاران به کار در این کلاس ها علاقه مند باشند و در صورت تمایل نیز هر یک به سلیقه خود، آموزش های گوناگونی را تحت عنوان جهت یابی و حرکت به دانش آموزان ارائه می دهند. به نظر می رسد علت وجود این مشکلات، عدم وجود برنامه درسی منظمی باشد که مورد زیر را دربر می گیرد:

- اهداف منطبق بر نیازهای واقعی دانش آموزان نابینا در زمینه مهارتهای جهت یابی و حرکت

- محتوای مناسب برای تحقق اهداف

- روشهای یاد دهی - یادگیری مناسب و

- شیوه های ارزشیابی.

با توجه به این موارد، به نظر می رسد که صرفاً در نظر گرفتن ساعاتی برای تدریس این مهارتها در برنامه درسی نابینایان نمی تواند اثر بخش باشد و در تحقیق حاضر، به بررسی نیازهای دانش آموزان نابینا به عنوان اولین گام در تدوین برنامه درسی مهارتهای جهت یابی و حرکت توجه شده است.

ضرورت انجام تحقیق

شیوه های نامطلوب حرکت نابینایان، عدم آگاهی آنها از فنون حرکتی، ضرورت استقلال حرکتی نابینایان به دلایل اجتماعی، اقتصادی و روان شناختی، عدم تمایل آموزگاران به آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت، و عدم کار آمدی آموزش های کنونی مهارت‌های جهت یابی و حرکت به نابینایان مقطع ابتدایی، مجموعه مشکلاتی هستند که به علت عدم وجود برنامه درسی مدون در زمینه آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت وجود دارند. دانش آموزان نابینا مثل افراد دیگر نیازمند حرکت مستقل اند و در ضرورت آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت به آنها شک نیست. به همین دلیل در برنامه درسی آنها دو ساعت در هفته تدریس این مهارت‌ها اجباری شده است با وجود این آموزش این مهارت‌ها عملاً انجام نمی شود و زمان اختصاص یافته در هر یک از مراکز آموزشی نابینایان نیز بنا به سلیقه آموزگاران صرف آموزش‌های خاصی می شود که گاهی با آموزش جهت یابی و حرکت بسیار فاصله دارد.

آموزش این مهارت‌ها در زمره آموزش‌های رسمی قرار دارد که باید در مراکز آموزش نابینایان به دانش آموزان نابینا ارائه شود. آموزش از هر نوع که باشد، از طریق تفکر و تصمیم گیری براساس مبانی علمی و بهره گیری از نظر کارشناسان در طراحی و برنامه ریزی می تواند به یادگیری بهتر بینجامد (میرزا بیگی، ۱۳۸۰). با برنامه ریزی درسی، امکان جهت گیری روش‌های یاددهی - یادگیری به سوی اهداف مشخص و در نهایت، ارزشیابی از میزان دستیابی به اهداف مورد نظر فراهم می شود. با تدوین علمی برنامه درسی برای آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت، مشکلات حرکتی دانش آموزان نابینا کاهش می یابد و آنها با یادگیری مهارت‌های حرکتی مناسب به استقلال حرکتی دست می یابند. همچنین آموزگاران که آموزش این مهارت‌ها را در مدارس به عهده دارند، از حالت سردرگمی و بلا تکلیفی در نحوه ارائه آموزش‌ها و شیوه ارزشیابی آنها خارج می شوند. از سوی دیگر، آموزش در صورتی اثربخش خواهد بود که به منظور پاسخ به نیازهای شناخته شده و تحقق هدفی معین، برنامه ریزی، سازماندهی و اجرا شود. از این رو، نیاز سنجی شالوده آموزش و رفع این نیاز، هدف نهایی آموزش است (عباس زادگان، ۱۳۸۱). بنابراین، برنامه ریزی آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت، مستلزم نیاز سنجی آموزشی است تا با تشخیص و اولویت بندی نیازهای دانش آموزان نابینا در زمینه آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت، اولین گام در تدوین علمی برنامه درسی آموزش این مهارت‌ها برداشته شود.

اهداف تحقیق

هدف اصلی این تحقیق، بررسی نیازهای آموزشی دانش آموزان نابینای دوره ابتدایی در شهر تهران به منظور تدوین برنامه درسی در آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت است.

اهداف جزئی این تحقیق عبارتند از:

- ۱- بررسی نیازهای مربوط به مهارت‌های جهت یابی
- ۲- بررسی نیازهای مربوط به مهارت‌های حرکت با راهنمای بینا
- ۳- بررسی نیازهای مربوط به مهارت‌ها و فنون حفاظت از خود در حرکت مستقل
- ۴- بررسی نیازهای مربوط به مهارت‌های کاربرد عصای بلند
- ۵- بررسی نیازهای مربوط به مهارت‌های تکمیلی در حرکت مستقل
- ۶- تعیین اولویت نیازهای آموزشی دانش آموزان نابینای مقطع ابتدایی شهر تهران برای آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت
- ۷- بررسی تفاوت بین نیازهای آموزشی دختران نابینا و پسران نابینای مقطع ابتدایی شهر تهران برای آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت.

۸- ارائه راهکارهایی برای کمک به تدوین برنامه آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت به نابینایان دوره ابتدایی شهر تهران.

سؤال های تحقیق

این تحقیق به منظور یافتن پاسخ پرسشهای زیر انجام می شود.

۱- نیازهای آموزشی نابینایان دوره ابتدایی شهر تهران برای آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت به منظور حرکت مستقل کدامند؟

۱-۱ نیازهای آموزشی نابینایان مقطع ابتدایی شهر تهران برای آموزش مهارت‌های جهت یابی کدامند؟

۲-۱ نیازهای آموزشی نابینایان مقطع ابتدایی شهر تهران برای آموزش مهارت‌های حرکت بارانم‌ای بینا کدامند؟

۳-۱ نیازهای آموزشی نابینایان مقطع ابتدایی شهر تهران برای آموزش مهارت‌های حفاظت از خود در حرکت مستقل کدامند؟

۴-۱ نیازهای آموزشی نابینایان مقطع ابتدایی شهر تهران برای آموزش مهارت‌های کاربرد عصای بلند کدامند؟

۵-۱ نیازهای آموزشی نابینایان مقطع ابتدایی شهر تهران برای آموزش مهارت‌های تکمیلی در حرکت مستقل کدامند؟

۲- اولویت نیازهای آموزشی نابینایان دوره ابتدایی شهر تهران برای یادگیری مهارت‌های جهت یابی و حرکت

کدامند؟

۳- آیا بین نیازهای آموزشی دختران و پسران نابینای مقطع ابتدایی شهر تهران در زمینه آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت تفاوتی وجود دارد؟

تعریف متغیرها

۱- نابینا: کسی که میزان دید او در چشم بهتر و یا حتی بعد از اصلاح با وسایل کمکی، $\frac{20}{400}$ و کمتر و یا دامنه دیدش ۲۰ درجه و کمتر باشد، نابینا خوانده می شود. چنین فردی باید از خط بریل و روشهای شفاهی برای آموزش استفاده کند. (هالاهاان و کافمن، ۱۹۹۱). در تحقیق حاضر، دانش آموز نابینا، دانش آموزی است که مطلقاً بینایی ندارد یا باقی مانده بینایی او نمی تواند در حرکت مستقل برایش مفید باشد.

۲- مهارت‌های جهت یابی و حرکت^۱

جهت یابی به مهارت‌هایی گفته می شود که قبل از استفاده از فنون حرکت باید آموخته شود مانند استفاده از علائم راهنما و جهت های جغرافیایی. مهارت‌های جهت یابی به رشد و تقویت حواس محدود می شود. جهت یابی یعنی اینکه فرد، برای تعیین وضعیت خود و ارتباط با اشیاء محیطش از حواس خود استفاده کند. مهارت‌های جهت یابی و حرکت چنان به هم وابسته اند که نابینا در صورتی به بهترین شکل، حرکت خواهد داشت که به هر دو جنبه تسلط پیدا کند (پاندر و هیل، ۱۹۷۶).

لئون فلند می گوید: توانایی در حرکت دارای دو جزء است. یکی جهت یابی ذهنی و دیگری حرکت بدنی. جهت یابی ذهنی عبارت است از توانایی فرد برای شناخت محیط اطرافش و ارتباط فضایی با آن. حرکت بدنی عبارت است از حرکت ارگانیزم از نقطه ای به نقطه دیگر به وسیله اندامهای حرکتی.

در تحقیق حاضر، مهارت‌های جهت یابی و حرکت، دارای پنج زیر مجموعه فرض شده است که عبارتند از:

- ۱- مهارت‌های جهت یابی
- ۲- مهارت‌های حرکت، با راهنمای بینا
- ۳- مهارت‌های حفاظت از خود در حرکت مستقل
- ۴- مهارت‌های کاربرد عصا
- ۵- فنون تکمیلی در حرکت مستقل

۳- نیاز آموزشی^۱: متداولترین تعریف ارائه شده از نیاز، تلقی نیاز به عنوان نوعی فاصله یا شکاف بین موقعیت موجود و موقعیت مطلوب است. البته نیاز را خواست و ترجیح یا نقصان هم معنی کرده‌اند. نیاز آموزشی به نیازهایی اطلاق می‌شود که از طریق آموزش قابل رفع است. این گونه نیازها تنها در حوزه های دانشی، مهارتی و نگرشی مطرح می‌شوند (عباس زادگان، ۱۳۸۱).

۴- نیاز سنجی آموزشی^۲: نیاز سنجی عبارت است از شناسایی نیازها (فاصله میان آنچه هست و آنچه باید باشد) و درجه بندی آنها به ترتیب اولویت و انتخاب نیازهایی که باید کاهش یافته و یا حذف شوند. به عبارت دیگر نیاز سنجی به یک فرایند یا جریان اشاره دارد که نتیجه آن عبارت است از مجموعه ای از نیازها که بر اساس اولویت تنظیم شده اند و باید برای کاهش یا بر طرف کردن آن اقدامات اساسی صورت پذیرد (عباس زادگان، ۱۳۸۱). مقصد نیاز سنجی آموزشی، دستیابی به اطلاعات در مورد نیازهای آموزشی در حوزه دانشها، نگرشها و مهارتهاست که از طریق آموزش قابل رفع هستند.

۵- برنامه درسی: برنامه درسی در حقیقت نقشه ای است که در آن فرصتهای مناسب یادگیری برای رسیدن به هدفهای کلی و یا هدفهای جزئی که برای جمعیت خاصی در نظر گرفته شده فراهم شده است (ملکی حسن، ۱۳۸۰).

فصل دوم

ادبیات و پیشینه تحقیق

اگر در دانشها، نگرش‌ها و مهارت‌های خود دقت کنیم، متوجه می‌شویم که آنها را طی سناها زندگی از طریق مشاهده رفتار دیگران (مثل والدین و اطرافیان)، تعامل با محیط، آموزش‌های مدرسه‌ای و یا خارج از مدرسه به دست آورده‌ایم. یعنی همیشه به نحوی در معرض آموزش بوده و هستیم. معمولاً آموزشها را سه نوع می‌دانند: آموزش مستمر^۱ ضمنی^۱، آموزش رسمی^۲، و آموزش غیررسمی^۳. آموزش مستمر ضمنی به آموزش‌هایی اطلاق می‌شود که طی تجربیات روزمره به دست می‌آوریم و معمولاً سازمان یافته نیستند. آموزش رسمی را مترادف با آموزش مدرسه‌ای می‌دانند، که از کودکی شروع می‌شود و تا آموزش عالی ادامه دارد. آموزش غیررسمی نیز به هر نوع فعالیت سازمان یافته آموزشی، خارج از نظام آموزشی اطلاق می‌شود (میرزا بیگی، ۱۳۸۰). آنچه قابل توجه است این که همه انواع آموزش در صورتی موفق ترند که با برنامه ریزی همراه باشند. انسان نیازمند آموزش است تا مهارت‌ها، نگرشها و دانشهای لازم برای برآورده ساختن نیازهای خود- و جامعه- را به دست آورد. افراد نابینا نیز، هر چند درصد کمی از جمعیت هر جامعه را تشکیل می‌دهند، نیازمند آموزش‌اند تا به توانایی‌های لازم برای پیوستن به اجتماع و نیز رفع نیازهای خود دست یابند. در هر صورت، نابینایی نیز معلولیتی است و باید توان بخشی نابینایان در جامعه مد نظر باشد. برتولد لاونفلد^۴، که سالهای متعددی در زمینه آموزش نابینایان و جنبه‌های مختلف آن تلاش کرده است، توان بخشی را دوتی می‌داند: توان بخشی بدنی و توان بخشی شغلی. به گفته لاونفلد، توان بخشی بدنی به فرد ناتوان کمک می‌کند تا به حداکثر توانایی بدنی خود برسد. اما در توان بخشی شغلی، هدف آن است که فرد از نظر تولیدی، حداکثر قابلیت‌هایش را به کار گیرد، و همچنین توان بخشی بدنی بر توان بخشی شغلی مقدم است (لاونفلد، ۱۹۷۵).

نابینایان برای کسب اعتماد به نفس، حضور و مشارکت در اجتماع، و رسیدن به استقلال اقتصادی نیازمند حرکت‌اند و آموزش مهارت‌های لازم برای حرکت، در واقع، نوعی توان بخشی محسوب می‌شود که آنها را آماده سایر فعالیت‌های اجتماعی می‌کند. آموزش مهارت‌های جهت‌یابی و حرکت از ضروریاتی است که از اواسط قرن نوزدهم مطرح بوده و فرانسویس کمپبل از کسانی است که در این زمینه مطالب زیادی نوشته است (دایره المعارف استثنایی جلد دوم). آموزش منظم این مهارت‌ها در جهان از سال ۱۹۴۴ و با کوششهای ریچارد هور^۵ آغاز شد. در ایران، آموزش این مهارت‌ها قدمت چندانی ندارد و عمدتاً معطوف به کار برد عصای سفید بوده است - اگر چه کاربرد عصا، تنها بخشی از مهارت‌های حرکتی است که نابینا باید برای حرکت مستقل، با آنها آشنا باشد. فیلیپ هالتن^۶ معتقد است برنامه درسی نابینایان باید شامل مهارت‌های تحصیلی جبرانی، نظیر روش‌های برقراری ارتباط، جهت‌یابی و حرکت، مهارت‌های زندگی مستقل، آموزش شغلی و ... باشد (احمد پناه، ۱۳۸۲).

در کتاب آموزش استثنایی تالیف میشل روزنبرگ^۷ آمده است: «بسیاری از دانش‌آموزان نابینا و نیمه بینا می‌توانند از همان برنامه آموزشی همسالان بینایشان استفاده کنند و در آن موفق باشند. آنچه این گروه، عموماً نیاز دارند عبارت است:

- تطبیق روش آموزش با توانایی‌های آنها

- تطبیق مواد آموزشی با نیازهای آنها

-
- 1- Informal Education
  - 2- Formal Education
  - 3- Non Formal Education
  - 4- Berthold Lowenfeld
  - 5- Richard Hoover
  - 6- Halten
  - 7- Michael Rosenberg, 1994

- آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت

- استفاده از وسایل کمکی»

در ایران، اگرچه آموزش نابینایان قدمتی هشتادساله دارد و در زمینه آموزش‌های رسمی مدرسه ای موفق بوده است، ولی بر حسب مشاهدات شخصی محقق، در آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت پیشرفت چندانی حاصل نشده است. در کشورهای پیشرفته، به افرادی که تمایل دارند مربی نابینایان باشند این مهارت‌ها را در دانشگاه‌ها تدریس می‌کنند و به دانش‌آموختگان این رشته مدرک تحصیلی داده می‌شود، در حالی که در ایران، مربیان این مهارت‌ها آموزگاران هستند که در مدارس و مراکز آموزشی نابینایان کار می‌کنند و در این زمینه اطلاعات تجربی دارند. به طور سنتی، مهارت‌های جهت یابی و حرکت، فنون کاربرد عصای بلند را تداعی می‌کنند. ولی امروزه این مهارت‌ها گسترش یافته‌اند و کاربرد عصای بلند تنها بخشی از مهارت‌های حرکت محسوب می‌شود.

در هر صورت، آموزش مهارت‌های جهت یابی و حرکت نیز همچون هر آموزش دیگری، در صورتی بیشترین اثربخشی را خواهد داشت که همراه با برنامه ریزی باشد.

۲-۲ تاریخچه ای از آموزش نابینایان

الف : در جهان

این تاریخچه با استناد به کتاب «مقدمه ای بر آموزش استثنایی» که توسط دانشگاه نیومکزیکو در سال ۲۰۰۱ تجدید چاپ شده است چنین بیان شده است :

شواهد نشان می‌دهند که در مصر باستان، افراد دارای آسیب‌های بینایی مورد پذیرش جامعه بوده‌اند. گفته شده است که هومر، خالق *ادیسه* و *ایلیاد*، نابینا بوده است. اما با وجود این شواهد، تا پیش از قرن هیجدهم میلادی، اثری از کوشش‌های منظم برئی آموزش نابینایان دیده نمی‌شود.

نخستین آموزشگاه نابینایان در سال ۱۷۸۴ در پاریس، و توسط والتین هوی، برای جوانان نابینا گشوده شد. والتین هوی برای آموزش نابینایان از حروف چاپی برجسته استفاده می‌کرد. متأسفانه با وقوع انقلاب فرانسه در ۱۷۸۹ تلاش‌های او ناتمام ماند. در نخستین سال‌های ۱۸۰۰ یک فرانسوی نابینا به نام لویی بریل^۱، برای خواندن و نوشتن نابینایان روشی را ابداع کرد که از شش نقطه تشکیل می‌شد و با استفاده از حس لامسه قابل درک بود. این روش امروزه به خط بریل معروف است.

نخستین مدرسه برای نابینایان در امریکا - نیوانگلند - در سال ۱۸۲۹ گشوده شد که امروزه به موسسه پرکینز شهرت دارد. این مدرسه توسط ساموئل گریدلی ها و اداره می‌شد. حدود سال ۱۸۳۲ نیز انستیتوی نیویورک و انستیتوی پنسیلوانیا برای آموزش نابینایان گشوده شدند. این مدارس، خصوصی و شبانه روزی بودند و کودکان خانواده‌های ثروتمند را می‌پذیرفتند.

نخستین مدرسه روزانه در سال ۱۸۷۲ و در اسکاتلند گشوده شدند. در این مدارس، کودکان نابینا در کنار دانش‌آموزان بینا تحصیل می‌کردند. این نکته قابل توجه است که «آموزش فراگیر» یا «آموزش تلفیقی» در واقع، مفهوم جدیدی نیست بلکه ریشه در تاریخ آموزش کودکان معلول دارد.